

Jovana LALOŠEVIĆ

GRB PORODICE BUĆA, PRILOG PROUČAVANJA UTICAJA VENECIJE NA UMJETNOST KOTORA XIV VIJEKA

Ključne riječi: grb, luneta, porodica Buća, venecijanska umjetnost, XIV vijek, palata, majstori.

U dosad objavljenoj literaturi već je prilično pisano o porodici Buća, o njihovom značaju i moći u srednjovjekovnom Kotoru. U drugoj polovini XIV vijeka moć ove porodice bila je toliko velika da se ovaj period slobodno može nazvati „vremenom Buća“.¹ Dovoljno je pomenuti samo neke od članova, kao što su Tripun (umro prije 1352), istaknuti diplomata srednjovjekovne Srbije, koji je vodio pregovore sa francuskim kraljem Karlom de Valom (*Charles de Valois*) i papom Klementom V (*Clemente V*). Imao je sinove Tripuna i Paula. Petar, vjerovatno Tripunov brat, sa sinovima Nikolom (umro 1354) koji je podigao manastir Svetog Nikole u Kotoru 1346. godine i Mihailom (umro poslije 1361), diplomatom cara Dušana. Bio je Milutinov poslanik u Dubrovniku i poslanik cara Dušana u Veneciji (1350. godine).²

Zidali su i velelepne palate za stanovanje, tako da i danas, u starom gradu Kotoru, možemo sa divljenjem da posmatramo ostatke njihove palate, bez obzira na razaranja i izmjene koje je ona pretrpjela kroz vjekove. Palata se nalazi na trgu koji je nekad nosio ime Trg od brašna. Sačinjava ga kompleks zgrada koji zauzima čitavu zapadnu stranu trga, danas pod anagramskim brojevima 322,323 i 324. Pretpostavlja se da je ovo velelepno zdanje pretpjelo značajna oštećenja razornim zemljotresom iz 1667. godine. Tada porodica Buća gubi na značaju i ekonomskoj moći, pa nijesu bili u prilici da je obnove. Sjeverna, dvospratna zgrada, tzv. „Mala Buća“, iako ima okvire prozora barokne profilacije, najviše je zadržala obilježja ranije gradnje. Takođe, jedan tordirani potprozornik i gotički

1 Jovan J. MARTINOVIĆ, *Prilozi proučavanju genealogije i heraldike znamenitijih vlasteoskih rodova u Kotoru pre polovine XIV vijeka*, GPMK XII, 1964, str.46; Jovan J. MARTINOVIĆ, *Socijalno-ekonomska struktura društva u Kotoru u prvoj polovini XIV vijeka*, rukopis u štampi.

2 Jovan J. MARTINOVIĆ, o.c. str.46-47; Risto KOVIJANIĆ, *Kotorski medaljoni*, Beograd 1980, str.45-50; Mirko VUKASOVIĆ, *Grbovi kotorskih i peraških plemićkih porodica*, Vukčević Uliks –Kotor Vesmark – Beograd 2008; str.84.

grbovi porodice Buća svjedoče o srednjovjekovnom porijeklu gradnje. Srednja zgrada, povećana je za jedan sprat, vjerovatno željom porodice Paskvali (kasniji vlasnici) čiji je grb uklesan na portalu. U stilu građanske arhitekture obnovljen je južni dio palate, danas poznat kao „stara pošta“. Istraživanjima nakon zemljotresa 1979. godine, do kada je ovaj kompleks zgrada bio omalterisan, došlo se do zaključka da je ovo u stvari bila jedinstvena velelepna palata porodice Buća sagrađena najkasnije do sredine XIV vijeka. Takođe, o zajedničkoj arhitektonskoj pripadnosti ovog kompleksa svjedoče i redovi tesanika na pročeljima koji teku preko granica susjednih kuća. Određeni dijelovi fasade mogli su nastati čak i u XIII vijeku.³ Porodica Buća posjedovala je još kuća i palata, prema trgu Svetog Tripuna i Trgu od oružja, a bili su i ktitori danas nestale crkve Svetog Nikole mornara. Jedna od palata ove porodice, kako je ubicira J. Martinović, nadovezivala se na gore spomenuti kompleks i zauzimala je prostor gdje je danas izgrađena stambena zgrada br. 365 i palata Beskuća (br. 364). O izgradnji jedne od palata porodice Buća svjedoči i dokument koji Miho (Mihailo) Buća potpisuje sa klesarom Markom, sinom pokojnog Marka Gugela 1335. godine.⁴

Nažalost, danas od ove palate nije ostalo ništa, osim, po mišljenju C. Fiskovića i J. Martinovića jedne lunete koja nosi porodični grb Buća (Slika 1).⁵ Danas, ova luneta je smještena u ulaznom holu Pomorskog muzeja Crne Gore u Kotoru. Dugo vremena bila je na zidu prostorije prizemnog hodnika nekadašnje kotorske Gimnazije, odakle je skinuta osamdesetih godina prošlog vijeka (Slika 2). Zgrada kotorske Gimnazije izgrađena je 1863. godine, a rad u njoj je otpočeo 1865. Moguće je da je ovaj zid nekad bio dio portala koji je pripadao kompleksu porodice Buća.

Luneta sa grbom porodice Buća⁶ sastavljena je iz tri dijela. Na centralnom dijelu izrađen je štit, čiji rubovi su ukrašeni prepletanom ornamentikom. Unutar njega nalazi se figura sastavljena od šlema sa perjanicom, oklopa sa kojeg se vijori plašt, koplja sa zastavom i nagnutog štita, i stiče se utisak kao da se radi o nekom ratniku. Ispod ovoga je jedan manji štit, uokviren motivom žioke na raboš. Mali štit je horizontalno podjeljen na tri dijela, a u srednjem dijelu se

3 Jovan J. MARTINOVIĆ, *Graditeljska djelatnost u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, GPMK XXXI-XXXII, Kotor 1983-1984, str. 26-27; Jovan J. MARTINOVIĆ, *Sto kotorskih dragulja*, Rijeka Crnojevića 1995, str. 91-93; Svetislav VUČENOVIĆ, *Graditeljstvo Kotora*, Kotor 2012, str. 90.

4 Jovan J. MARTINOVIĆ, *Graditeljska djelatnost u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, GPMK XXXI-XXXII, Kotor 1984-1985, str. 21.

5 Cvito FISKOVIĆ, *O umjetničkim spomenicima grada Kotora*, Spomenik CIII, SAN Beograd 1953, str.85; Jovan J. MARTINOVIĆ, o.c. 1964, str.47.

6 Ovu lunetu do sada su opisivali: Cvito FISKOVIĆ, o.c. str.85; Mirko VUKASOVIĆ, o.c. str.88; Jovan J. MARTINOVIĆ, o.c. 1995, str.149.

nalazi ljiljan, simbol porodice Buća.⁷ Sa bočnih ploča, veliki štit pridržavaju dvije figure sa glavom čovjeka i tijelom životinje (slično lavu). Iz njihovih tijela izlazi rep, koji postaje grana sa stilizovanim lišćem. Majstor se ovdje odlučio da dva tijela iskleše na sličan način. Međutim, njihove glave, čija lica odišu mirnoćom, blago nagnute u suprotne strane i postavljene u poluprofilu, imaju različite fizionomske karakteristike. Jedna predstavlja mladića sa loknama koje mu prekrivaju čelo, dok je drugi srednjovječni čovjek sa bradom i kosom začesljanom unazad. Njihova tijela su ogrnuta plaštevima⁸ zakačenim na jedno rame, sa naglašenim naborima i porubima.

U Veneciji tokom XIV vijeka, grbovi na kojima štit pridržavaju dvije figure nisu rijetkost. Spomenuću samo neke: sa početka XIV vijeka dvije ploče uokvirene žiokom na raboš - na prvoj (Calle de l'Ogio a Castello) dva paža u poluklečecim položajima drže štit sa grbom, dok na drugoj (Borgoloco a S.Maria Formosa, Venezia) sa strana štita su dva anđela koja kleče na jedno koljeno. Iz sredine XIV vijeka potiču dvije lunete, takođe uokvirene žiokom na raboš u kojima centralno mjesto zauzima štit sa grbom, a pridržavaju ga dva anđela koji kleče na jedno koljeno (Portal Palaca Agnusdio), odnosno dva mladića u istom položaju (Calle de la Toletta /Dorsoduro/, Venecija - slika 3).

Elegantne figure ovog kotorskog reljefa upućuju na venecijanski stil sredine XIV vijeka. Ikonografski, možemo da ih poredimo sa jednim od kapitela Duždeve palate u Veneciji, izrađenih u periodu 1341-1355. godine, na kome se pojavljuje metamorfoza ljudskog tijela (Slika 4). Slično pronalazimo i u bazilici Svetog Marka u Veneciji – tačnije u soklu kapele Svetog Isidora (Slika 5). Reljefi ovdje prikazani, predstavljaju kao i u Kotoru mitska čudovišta: naoružanog polu čovjeka - polu životinju i svirača koji potiču iz 1355. godine. Ovdje, kao i na kotorskom reljefu grba, iz tijela čovjeka izlazi rep koji postaje grana i završava se sa stilizovanim lišćem. Figure u Kotoru i Veneciji umjesto stopala imaju šape. Osim ovoga, upotreba žioke na raboš, kojom je uokviren štit sa ljiljanom, govori o venecijanskoj derivaciji. Ovaj motiv, tipično venecijanski, još od XIII vijeka bio je uobičajna praksa izrade okvira reljefima.

Takođe, interesantan detalj za poređenje je i tzv. ratnik na štitu kotorskog grba sa ratnikom na grobnici Manno Donati, datirane oko 1370. godine u bazilici Sant'Antonio u Padovi, čija je izrada pripisana venecijanskom majstoru. U oba slučaja figura je sastavljena iz pojedinačnih djelova, sa plaštom, oklopom, štitom i nekom vrstom šlema na glavi (Slika 6).

7 Grb porodice Buća bio je : „štit plave boje podjeljen horizontalnom, zlatno obojenom gredom, a na njoj je cvijet ljiljana plave boje.“ U S. VUČENOVIĆ. o.c, str. 108 Takođe, imamo opis koji odgovara ovom grbu: „na plavom polju štita nalazi se horizontalna zlatna greda na koj je naslikan plavi stilizovani cvijet ljiljana. Iznad štita nalazi se šljem sa krunom. Kresta: tri nojeva pera, jedno zlatno između dva plava.“ u: Leonid KAMPE, *Grbovi kotorskih plemićkih porodica u zborniku grbova <<Armorial Général>>* J.B. Rietstapa, GPMK LIII, Kotor 2005, str 196.

8 U dosadašnjim opisima lunete piše da tijela imaju šišmiševa krila.

Reljefi kotorskog grba uklapaju se i stilski u umjetničku scenu Venecije posle polovine XIV vijeka. Ako ih uporedimo sa reljefima venecijanskih majstora, vidi se da je način na koji su urađena njihova tijela u punoj formi često zaobljena. Posmatranjem detalja očiju, istaknutih obrva, usta, zatim vrata, ali i nabora, može se primjetiti da kotorske figure podražavaju venecijanske (Slike 7,8,9).

Postoji osnova da je ovaj grb pripadao palati Miha Buće, a Fisković i Martinović ga svrstavaju na početak XIV vijeka.⁹ Isto tako, njegova izrada bi se mogla pomjeriti nekoliko decenija unapred, odnosno u treću četvrtinu trećenta jer se uklapa u umjetničku scenu tog perioda. Ukoliko je grb zaista pripadao ovoj Mihovoj palati, onda je moguće da se grb iznad portala ugradio znatno kasnije 1335. godine. Takođe, ne treba zaboraviti da je Mihailo Buća, kao venecijanski izaslanik i poručilac ovog grba, kao venecijanski izaslanik, imao upliv u mletačku umjetnost.

Druga i treća četvrtina trećenta bile su godine kada se u Veneciji aktivno stvaralo. Ovaj grad bio je jedan od vodećih evropskih umjetničkih centara. To su godine kada je na *cantiere*–u Duždeve palate radovima upravljao Filipo Kalendario (Filippo Calendareio), zamijenivši Pietra Basađo (Pietro Basaggio). Ovdje su radili takođe Andriolo de' Santi, proto Enriko (Enrico) i mnogi drugi vještiji majstori. Postoji vjerovatnoća da su *magistri* koji su radili na Duždevoj palati, a koji su bili u službi grada, kasnije radili na drugim značajnim objektima u Veneciji.¹⁰ To znači da je u gradu postojala radionica majstora sa iskustvima stečenim na radilištu Duždeve palate. O aktivnostima i organizaciji radionica venecijanskih *tagliapietra* pisala je S. C. Wallington i tako nailazimo na podatak da su radovi na portalu crkve Svetog Lorenca u Vičenci, otpočeti 1342. godine. Njih je u početku izvodila grupa klesara, dok je glavni majstor Andriolo de' Santi bio u Veneciji i snadbijevao ih materijalom.¹¹

Filipo Kalendario, u italijanskoj istoriografiji, dugo vremena je bio zagonetna ličnost, a tradicija ga je povezivala sa djelovima Duždeve palate koji su se radili u XIV vijeku. Počevši od XIX vijeka do danas, mnoga velika imena kao što su J. Ruskin, P. Toesca, A. Venturi, W. Wolter kroz literaturu su vodili polemiku šta je Filipo u stvari radio i da li je bio samo obrađivač kamena (*tagliapietra*), ili i arhitekta.

9 Cvito FSKOVIĆ, o.c. str.85: „...stilizirano lišće odaje romanički stil XIII stoljeća, ali žioka na raboš i oblina ovog visokog i lijepo komponiranog reljefa pokazuju da je to rad iz početka XIV stoljeća...“; Jovan J. MARTINOVIĆ, o.c. 1964, str.47: „... Dozvoljeno je predpostaviti da upravo s ove zgrade potiče već pomenuta luneta s porodičnim grbom – sada u Lapidariju – koja po svim stilskim odlikama pripada početku XIV vijeka...“

10 Wladimiro DORIGO, *Venezia romanica: la formazione della città medioevale fino all'età gotica*, Venezia 2003, str.622.

11 Susan Connell WALLINGTON, *Il cantiere secondo i dati d'archivio in L'architettura gotica veneziana*, Atti del convegno 27-29 novembre 1996, uredili F.Valcanover i W.Wolters, Istituto Veneto di Scienze Lettere e Arti, Venezia 2000, str.351-430.

Italijanski istraživač Wladimiro Dorigo je, na osnovu jednog dokumenta, došao do saznanja da je Filipo Kalendario radio i kao arhitekta i kao skulptor. Takođe, ovu tvrdnju podržava i Guido Tigler, koji je svojim istraživačkim radom povećao kredibilitet ličnosti Filipa Kalendaria kao legende.¹² Prema njihovim pretpostavkama plastična dekoracija Duždeve palate potiče iz četrdesetih godina trećenta i pripada Filipu Kalendariu. Ovom majstoru je takođe pripisan i gornji arhivolt glavnog portala bazilike Svetog Marka.¹³ F. Zanotto pripisuje kapitule Palate majstorima Pietru Basediu, Kalendariju i drugim saradnicima od 1342. do 1344. godine.¹⁴ Pietro Paoleotti mijenja dataciju kapitela, primjećujući varijacije u stilu, između 1341. i 1348. godine.¹⁵ Carlo Someda de Marco, analizirajući kapitule Palate, stavlja ih u sredinu trećenta i smatra da su za vrijeme građenja Duždeve palate postojale radionice u kojima su kao majstori bili Filipo, Andriolo i kasnije Giovanni de Sanctis.¹⁶ Pietro Toesca pomjera dataciju radova u posljednju četvrtinu trećenta, ali u stilu koji je vladao sredinom vijeka. Prema njemu, radove su predvodila dva glavna majstora i njihovi saradnici.¹⁷ 1976. godine Wolfgang Wolters bavio se ovom problematikom i da bi odredio vrijeme radova, analizirao je kvalitet i karaktere skulptura paralelno sa skulpturama Venecije i Veneta. Posmatrao je sličnosti sa grobnicom Ricarda VI da Kamini (Rizzardo VI da Camin (1336-40) u S. Đustina u Vittorio Veneto (S.Giustina, Vittorio Veneto), sa dekoracijama na Bazilici u Akvileji (1370. cca). Arhanđelom Rafaelom na spoljnoj strani apside venecijanske crkve posvećene ovom svecu, i sa grobnicom S. Nazario u Kopru (izrađena sigurno prije 1380), gdje jedna od figura reljefa sarkofaga, po pozici koju zauzima, izgleda kao kopija figure Kama (Nojevog sina) na Duždevoj palati. Ostale figure u načinu izrade lica sa punom formom, mogle bi poticati iz kruga Andriola de Santia.¹⁸ Direktna uticaj radionica kapitela Duždeve palate, ovaj istraživač pronalazi i u Udinama, na sarkofagu patrijarha Akvileje Bertranda (1350 ca).¹⁹

12 G.TIGLER, *L'apporto toscano alla scultura veneziana del Trecento* in *Il secolo di Giotto nel Veneto*, Studi di arte Veneta, 14, G.Valenzano i F.Toniolo, Venezia 2007, str. 237-238: Tigler je ovdje pokušao da rekonstruiše formiranje ovog majstora uticajima koji su išli iz Siene, Orvieto i Bolonje.

13 John WHITE, *Art and Architecture in Italy 1250 to 1400*, Harmondsworth 1966, str.539, 610.

14 Francesco ZANOTTO, *Il Palazzo Ducale di Venezia*, Venezia 1858, I, str. 61,296.

15 Pietro PAOLETTI, *L'architettura e la scultura del Rinascimento a Venezia*, Venezia 1893, I, str.10, 14 br.4.

16 Carlo SOMEDA DE MARCO *L'arte dei de Sanctis e il sarcofago del beato Odorico da Pordenone*, Udine 1939, str.16.

17 P.TOESCA, *Storia dell'arte Italiana. Il Trecento*, Torino 1971 (I ed.1927), str.414-418.

18 Wolfgang WOLTERS, *La scultura veneziana gotica (1350-1460)*, Venezia 1976, I, str.172-178.

19 Guido TIGLER, *L'arca del Beato Bertrando* u *L'arca del Beato Bertrando, patriarca di Aquileia*, uredili P.Casadio e C.Furlan, Udine 2004.

Noviteti u stilu, koje je unio Andriolo de' Santi imali su velikog uticaja na majstore njegove radionice. U tom smislu, može se govoriti o nizu djela koja se pripisuju njegovim učenicima. Guido Tigler pripisuje jednoj *maestranci*, na koju su uticali i Andriolo i Filipo Kalendario, grupu skulptura u Koprju, koje se nalaze u katedrali i u Pokrajinskom muzeju Koprja, iz druge polovine trećenta (1355-1380. godine).²⁰ Koprjski reljefi različitog su kvaliteta izrade i vjerovatno ih nije radio isti majstor. Stilski povezujući različite reljefe na Jadranu, Tigler jednu lunetu (danas u Pokrajinskom Muzeju Koprja, a dolazi iz Crkve Santa Maria dei Servi) pripisuje Andriolovom učeniku koju poredi, pa čak govori i o istoj ruci koja je izradila reljefe na propovjedaonici u crkvi Svetog Franja u Dubrovniku (propovjedaonica je iz perioda baroka, ali su upotrebljene ploče sa sarkofaga iz XIV vijeka). Osim ovoga, Tigler poredi i reljefe sa sokla bočnog portala katedrale u Koprju sa već pomenutim reljefima na soklu kapele Svetog Isidora u bazilici Svetog Marka. Na ovaj način dolazimo ponovo do kotorskog reljefa, čije figure takođe imaju sličnosti sa reljefima u kapeli Svetog Isidora.

Ovaj kratki *excursus* venecijanske skulpture XIV vijeka bilo je potrebo predstaviti kako bi se imao uvid o stvaranju i uticaju na manje centre. Povezivanja u sličnosti radova i atribucije omogućavaju nam da stvorimo sliku o stanju na Jadranu u drugoj polovini XIV vijeka. Očigledno je da je postojala radionica, čiji su se majstori formirali u duhu venecijanske umjetnosti, odnosno Filipa Kalendaria, Andriola de' Santia i njihovih slijedbenika, a koja je djelovala u centrima na Jadranu.

Nakon ovih poređenja i praćenja uticaja Venecije na ostale gradove Jadrana, još jednom imamo potvrdu o cirkulisanju, razmjeni i prihvatanju ideja između dvije obale Jadranskog mora.

Majstor kotorskog grba nam je na žalost ostao nepoznat. Ali, možemo ga pripisati nekom majstoru iz Venecije koji je boravio u Kotoru u trećoj četvrtini, ili je taj majstor radio u svom rodnom gradu i lunetu poslao u Kotor, što je bila jedna od uobičajnih praksi za vrijeme o kome govorimo.

²⁰ Guido TIGLER, *La scultura del Trecento in Diocesis justinopolitana. L'arte gotica nel territori della diocesi di Capodistria*, katalog izložbe (1999), Capodistria 2000, str.140-143, 160-190 (table 28-37).

Slika 1 - Luneta sa grbom porodice Buća, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor

Slika 2 - Položaj sa koga je skinuta luneta na zgradi stare Gimnazije u Kotoru (ang.br.320)

Slika 3 - Timpanon portala, Calle de la Toletta (Dorsoduro), Venecija, sredina XIV vijeka

Slika 4 - Kapitel, Duždeva palata, Venecija, atribuiran F. Kalendariju

Slika 5 - Detalj reljef sa sokla iz kapele svetog Isidora, bazilika sv.Marka, Venecija, 1355. godina

Slika 6 - Dio grobnice Manno Donati, basilika sv. Antonia, Padova, 1370 cca

Slika 7 - Detalj sa lunete Buća, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor

Slika 8 - Detalj sa lunete Buća, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor

Slika 9 - Arhandjel Mihailo, jugo-zapadni ugao Duždeve palate, Venecija, atribuiran protomajstoru Enriku, pedesete godin XIV vijeka

Jovana LALOŠEVIĆ

HERALDIC BEARINGS OF BUĆA (BUCHA) FAMILY, CONTRIBUTION TO THE STUDY OF VENETIAN INFLUENCE ON THE ART OF KOTOR IN THE 14TH CENTURY

Summary

In the second half of the 14th century the power of the Kotor family Buća was so great that the period can be rightly called "the time of Buća". In the old town Kotor, that family possessed grand residential palaces, and from one of them comes the lunette with family heraldic bearings which is the topic of this paper. The lunette is at present in the lobby of the Maritime Museum of Montenegro in Kotor, where it was moved, from the wall of the corridor of the former Kotor Grammar School, in the sixties of the previous century.

The lunette consists of three parts. In the central part there is a shield whose edges are decorated with vine, and in its interior is the shape comprising a helmet with plume, an armour with a fluttering cloak, spears with flags and an inclined shield, which appears to be a warrior. Under the described there is a smaller shield, framed with an indented motif. The small shield is horizontally divided into three parts, and in the middle part there is a lily, symbol of the Buća family. From the sides of the central plate, the big shield is supported by two figures of mythic monsters (with a human head and an animal body, similar to lions) their tails end in a branch with styled leaves.

During the 14th century in Venice this theme in heraldic bearings are found on several objects, with the barbed wire motif (a dentelli) and the same as the figures of mythical monsters such as those on the lunette, indicate the possibility that these motifs come from Venice. The so called „carriers“ of the heraldic bearings, these shapes of juveniles, or men of mature age, with bodies of a bear or a lion, whose tails bifurcate and change into vegetative ornaments may also be compared with the similar ones in Venice (in St. Mark's Basilica) - socle of St. Isidor's chapel and on one of the capitals of Doge's Palace) indicates the possibility that this valuable work of art is actually the work of Venetian sculptors who were engaged in the decoration of Doge's Palace in the second and third quarter of the 14th century.

Analyzing the work of Venetian Trecento we come to the conclusion that the author of the Kotor relief of the heraldic bearings of Buća family could have been one of the Filippo Calendario and Andriolo de Santi's circle who produced it per order of a member of the well known Buća family.